

ΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΘΝΙΚΟΥΣ ΕΥΕΡΓΕΤΕΣ

Η Δράση των Δυναμένων υπέρ της Κοινωνίας: Ελευθερία, Ιδιωτική Πρωτοβουλία και Κοινωνική Συνοχή

Διάφορα και συνήθη, ρητορικά και απραγμάτιστα, λέγονται επ' ευκαιρία αυτών που έχω παλαιότερα ονομάσει «τελετές τονώσεως και απογνώσεως» - «ολιγηγύρεις» δηλαδή (και όχι πια πανηγύρεις) υψηλών και χαμηλότερων θεσμικών τινών επιχειρούντων αγωνιωδώς να προσελκύσουν την προσοχή και να προκαλέσουν τη θετική ενέργεια μιας κοινωνίας η οποία έχει οριστικά εγκαταλείψει τους συστηματικά δυσλειτουργικούς θεσμούς της, και απαιτεί την απελευθέρωσή της με την ριζική αναδόμηση, εξορθολογισμό και γενναία ελάφρυνση του κανονιστικού της πλαισίου.

Μια άλλη γιορτή με νόημα που θα μπορούσε όντως να θεωρηθεί ότι σηματοδοτεί τη συμβολική έστω και έμμεση αλλά πάντως επίσημη αναγνώριση της κακοδαιμονίας ενός φαύλου κύκλου παρανοήσεων που συνθέτουν τον κορμό της αποτυχημένης ιδεολογίας του παραδεδομένου Νεοελληνισμού ήταν η εκδήλωση που οργάνωσε προ ημερών στο Ζάππειο το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών με την παρουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας και του Πρωθυπουργού για το θέμα των Εθνικών Ευεργετών.

Ήταν καλή ιδέα να επικεντρώσουμε για λίγο την προσοχή μας, πραγματολογικά όμως και όχι ηθικολογικά, στο ιδιαίτερο φαινόμενο των μεγάλων Εθνικών Ευεργετών. Η επισημότητα της εκδήλωσης και οι παρουσίες των πολιτειακών κορυφών δεν σημαίνουν μόνο οφειλόμενη και αναμενόμενη απότιση φόρου τιμής στους Μεγάλους Εθνικούς Ευεργέτες του Παρελθόντος. Θα πρέπει να σηματοδοτούν επίσης και κυρίως, με τον δεσμευτικότερο τρόπο, τη διηνεκή αναγνώριση, προσήλωση και στήριξη της Ελληνικής Πολιτείας προς μια ιδέα και ένα θεσμό διαχρονικής αξίας για τον Ελληνισμό, που οι Ευεργέτες εφάρμοσαν και αυτοί στα πλαίσια του Νεοελληνικού κράτους παρά τις τεράστιες δυσκολίες δομών που φυσικά (λόγω της κακοσυστασίας του Νεοελληνικού Κράτους) είχαν να συναντήσουν. Μιλάω για ιδέα και θεσμό διαχρονικής αξίας, γιατί το αρχέτυπο της εθνικής ευεργεσίας βρίσκεται στις περίφημες αρχαιοελληνικές λειτουργίες, όπως τις γνωρίζουμε ιδιαίτερα καλά στην περίπτωση της Αθήνας.

Καίριες δραστηριότητες του Κράτους που απαιτούν μεγάλο κόστος (όπως οι θρησκευτικές εορτές τέχνης και πολιτισμού ή ακόμη και ο εξοπλισμός του πολεμικού ναυτικού), τις αναλάμβαναν εξέχοντα σε πλούτο μέλη της κοινωνίας. Ακριβώς όπως και γενικότερα το Κράτος μπορούσε να βασίζεται για τη διεκπεραίωση βασικών δράσεών του (διπλωματία, στρατηγική, παιδεία, αθλητισμός) στην καθοριστική συμβολή πολιτών που διακρίνονταν σε γνώση ή όποιες αντίστοιχες ικανότητες, πολιτών συχνά εκτός συμβατικών θεσμών. Αυτό εννοεί ο Περικλής όταν στην επιτομή της Αθηναϊκής Δημοκρατίας που παρουσιάζει στον Επιτάφιο δημόσιο λόγο του, τονίζει σαν καθοριστικό χαρακτηριστικό της ότι η θέση κύρους και το αξίωμα καθενός προσδιορίζεται από την ικανότητά του (την «αρετή» του) και την

ευδοκίμησή του στην απασχόληση που έχει διαλέξει, και επομένως την ωφέλεια που έχει τη δύναμη να προσφέρει στην κοινωνία – όχι από το να ανήκει σε κάποια ομάδα γένους, περιουσίας, κοινωνικής τάξης, οικονομικού δικτύου ή συντεχνιακών κυκλωμάτων. [«Καὶ ὄνομα μὲν διὰ τὸ μὴ ἔς ὀλίγους ἀλλ' ἔς πλείονας οἰκεῖν δημοκρατία κέκληται, μέτεστι δὲ... κατὰ δὲ τὴν ἀξίωσιν, ὥς ἕκαστος ἐν τῷ εὐδοκίμει, οὐκ ἀπὸ μέρους τὸ πλέον ἔς τὰ κοινὰ ἢ ἀπ' ἀρετῆς προτιμᾶται, οὐδ' ἂν κατὰ πενίαν, ἔχων δὲ τι ἄγαθὸν δρᾶσαι τὴν πόλιν, ἀξιώματος ἀφανεία κεκώλυται» II, 57, 1].

Για να δούμε λίγο τις προϋποθέσεις επιτυχίας ενός τέτοιου μοναδικού θεσμού που είναι οι Αθηναϊκές λειτουργίες. Κι αυτό όχι για ξερούς αρχαιογνωστικούς σκοπούς είτε επιστημονικούς είτε μιας ρητορικής και κενής αρχαιολατρίας, αλλά για να αντλήσουμε χρήσιμα διδάγματα σήμερα από τα μαθήματα και «κτήματα εσαεί» (Θουκυδίδης) που μας παρέχει αφειδώς η κληρονομιά μας αρκεί να έχουμε το νου μας ξύπνιο και εκπαιδευμένο για να τα καταλάβουμε (όπως κάνουν στις χώρες που οδηγούν την κούρσα της ιστορίας σε κάθε φάση της).

Οι λειτουργίες των πλούσιων πολιτών προς το Κράτος τους ήταν ένα αντίδωρο προς την κοινωνία αυτών που είχαν ιδιαιτέρως ωφεληθεί από τις δομές της, με βάση πάντα τις ικανότητές τους. Οι δομές ήταν ενός Κράτους που εμπιστεύεται τη δημιουργικότητα και την υπευθυνότητα των πολιτών του. (Και μάλιστα ακόμη περισσότερο, όχι μόνο των πολιτών του αλλά και όλων των άλλων που ψήφιζαν με τα πόδια υπέρ του Κράτους αυτού, ερχόμενοι να δραστηριοποιηθούν στο πλαίσιο του. Έχουμε εδώ έναν άλλο καταπληκτικό θεσμό της Αθηναϊκής πολιτείας, τους Μετοίκους – μια ιστορία επιτυχίας απ' άκρου εις άκρο). Η εμπιστοσύνη του Κράτους στους πολίτες του στηριζόταν θεωρητικά και πρακτικά.

Θεωρητικά γιατί το αρχαίο πνεύμα μεγαλούργησε με την απόλυτη πίστη του στην αξία του ατόμου και στην έμφυτη τάση του για «αριστεία», για τη βέλτιστη ανάπτυξη των δυνατοτήτων του – το λέμε σήμερα *maximal self-realization*. Πρακτικά (οι αρχαίοι μας είχαν μια πολύ πραγματιστική ιδεολογία για να επαφίενται μόνο σε θεωρητικές κατασκευές), γιατί το Κράτος άφηνε τους πολίτες του (και όχι μόνο) να δραστηριοποιούνται υπό ένα κανονιστικό πλαίσιο φυσικό και ελαφρύ. Το σύστημα είχε ένα βαθμό ελευθερίας απίστευτα υψηλό, ζηλευτό ακόμη και από τα πιο προχωρημένα συστήματα σήμερα. Έτσι ο πολίτης ήξερε ότι η επιτυχία ή αποτυχία του εξηρτάτο κυριότατα από αυτόν. Και ήταν έτοιμος να δεχτεί την αντίστοιχη αμοιβή της επιτυχίας ή συνέπειες της αποτυχίας. (Και εάν δεν ήταν έτοιμος κάποιος, οι περισσότεροι ήσαν, κι αυτό αρκεί).

Αυτός που είχε πλούτο, λοιπόν, αναγνώριζε ότι τον πλούτο του τον όφειλε στις ικανότητές του βεβαίως, αλλά και στο Κράτος, το οποίο είχε εν ισχύ ένα σύστημα όπου οι ικανότητές του απέδιδαν πολλαπλασιαστικά. Ο πλούτος του μπορούσε να γίνει, να διατηρηθεί και να αυξηθεί λόγω της περίφημης αρχαιοελληνικής ευνομίας.

Σε ένα περίφημο ανώνυμο κείμενο από το τέλος του 5ου αιώνα π.Χ. απαριθμούνται τα ωφελήματα από την ευνομία και οι βλάβες στην κοινωνία από την κακονομία, που είναι το ίδιο με την ανομία. Από την ευνομία 1) αυξάνει το επίπεδο της πίστης (γενικής και χρηματικής) και η ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος, 2) οι άνθρωποι ασχολούνται με τις δραστηριότητές τους και όχι με τον αποθησαυρισμό, φροντίζουν για το έργο τους και όχι για τα πράγματα και τις κτήσεις τους, 3) η επιτυχής κατάληξη μιας εργασίας δίνει ασφαλέστερα πλεονεκτήματα, έτσι ώστε να βοηθούνται ανετότερα οι δυστυχούντες από τους ευτυχούντες χωρίς οι τελευταίοι να αισθάνονται αβεβαιότητα ως προς την απολαβή των επιτυχιών τους. Τα αντίστοιχα αρνητικά ισχύουν για την κακονομία-ανομία*.

Σίγουρος, δυναμικός και παραγωγικός πλούτος δεν μπορεί να γεννηθεί και να υπάρξει χωρίς

ευνομία. Ευνομία δεν μπορεί να ισχύσει χωρίς ισχυρό (εξωτερικά και εσωτερικά) Κράτος. Ισχυρό Κράτος δεν μπορεί να διατηρηθεί χωρίς ευνομία και πλούτο. Και κλείνει ο κύκλος. Πίσω από τον κύκλο βρίσκεται αυτός που δημιουργεί πλούτο και νόμους και εξουσίες, ο άνθρωπος σαν άτομο μοναδικό και άξιο. Αν δεν δώσει χώρο ελευθερίας στο άτομο, ο άνθρωπος δεν μπορεί να επιτύχει την «εντελέχεια της ουσίας» του (Αριστοτέλης). Χωρίς αυτό είναι δυσαρεστημένος και δυσλειτουργικός. Τεράστια ενέργεια καταναλώνεται σε τριβές συστηματικής αναποτελεσματικότητας και των συνεπακόλουθών της. (Η διαφθορά είναι αναπόφευκτο και αθεράπευτο αποτέλεσμα της εγγενούς αναποτελεσματικότητας ενός αναξιοκρατικού συστήματος βαρειάς κανονιστικότητας). Και ο ενάρετος κύκλος που έσυρα παραπάνω γίνεται ο τυπικός φαύλος κύκλος κακονομίας, ανάξιου πλούτου και ανίσχυρου Κράτους. Με τι τίτλους μπορούμε τότε να ζητάμε εθνική ευεργεσία; Ή γενικότερα κοινωνική συνοχή;

Αντί ο ατομισμός να είναι εις όφελος της κοινωνίας (ο αρχαιοελληνικός ατομισμός της αριστείας λειτουργούσε έτσι) γίνεται βάρος και τροχοπέδη της. Και τότε, αγωνιζόμαστε να διορθώσουμε το κακό περιορίζοντας τον βαθμό ελευθερίας του ατόμου. Το οποίο επιδεινώνει την κατάσταση ακόμη περισσότερο, για δυο μάλιστα βασικούς λόγους. Ο ένας είναι ότι κάθε περιορισμός της ελευθερίας ενός συστήματος μειώνει την απόδοσή του. (Λιγότερη ενέργεια παράγεται και πολλή ενέργεια από την παραγόμενη καταναλώνεται στις τριβές των θεσμών της ελευθερίας). Ο δεύτερος λόγος είναι ότι με αυτό τον τρόπο κράτος και άτομο αυξάνουν τη δυσπιστία και αλλοτρίωση μεταξύ τους. Το άτομο έτσι βυθίζεται ακόμη περισσότερο στον αρνητικό ατομισμό του, που εκδηλώνεται με χίλιους γνωστούς τρόπους.

Το θέμα των αρχαίων λειτουργιών και των νεότερων εθνικών ευεργεσιών, μεγάλων και μικρών, αναδεικνύεται έτσι σε μείζον πολιτικό μήνυμα.

Μια κοινωνία σε κατάσταση ευσταθούς ισορροπίας έχει εναρμονισμένους τους ατομισμούς της. Αυτό γίνεται με φυσικό τρόπο σε ένα ελεύθερο σύστημα. Αυτή τη φυσική εναρμόνιση είναι που ο άνθρωπος εννοεί ως δικαιοσύνη. Την αποδέχεται πλήρως γιατί την θεωρεί (όπως και ουσιαστικά είναι) δίκαια. Δίκαιο είναι να μπορεί ο καθένας να επιτυγχάνει το μέγιστο των δυνατοτήτων του σε ένα ανοικτό σύστημα όπου με τον πραγματικό ανταγωνισμό ικανοτήτων (εγγυημένο από ένα ισχυρό Κράτος-πλαίσιο) γίνεται αυτόματα ορθολογική κατανομή ρόλων στην κοινωνία. Σε τέτοια κατάσταση η χάρις και ευεργεσία γεννά αντίχαρη και αντευεργεσία μεταξύ ατόμων, μεταξύ ομάδων και ατόμων, μεταξύ Κράτους και ομάδων και ατόμων. Και έτσι συνεχεται με φυσικό και ελεύθερο τρόπο η κοινωνία, αφού το συλλογικό συμφέρον συμπίπτει απόλυτα με το ατομικό. Ό,τι και όπου να προσφέρεις, κάτι και κάπου έχεις λάβει και θα ξαναλάβεις. Κοινωνική συνοχή προϋποθέτει κοινωνική δικαιοσύνη. Κοινωνική δικαιοσύνη δεν υπάρχει όταν ο πολίτης αισθάνεται περιορισμένος και εγκλωβισμένος σε σχέση με τις δυνατότητες και ικανότητές του. Αντίθετα, όπου είναι ελεύθερος να δώσει τον καλύτερο εαυτό του κερδίζει η κοινωνία στο σύνολό της. Κερδίζουν και οι ασθενέστεροι τριπλά, και από την υπερπαραγωγή των δυνατότερων, και από την ευεργεσία τους, και από τη λελογισμένη μέριμνα ενός κράτους που θα έχει το ηθικό κύρος και τα οικονομικά μέσα να ανταποκριθεί και σε αυτό το καθήκον του.

Δεν πρόκειται για εσχατολογική ουτοπία. Λειτουργήσε στον αρχαιοελληνικό κόσμο.

Λειτουργεί με διάφορους βαθμούς επιτυχίας (ακριβώς ανάλογο του βαθμού προσέγγισης της κλασσικής δομής) σε κάθε δυναμική στιγμή και χώρα της ιστορίας. Ας το βάλουμε μπροστά και στην κοινωνία μας που ζητάει ακόμη, και επιτακτικά, και ήδη βιώντας

εκκωφαντικά, το δρόμο της.

Απόστολος Λ. Πιερρής

19- V- 2007

* Κείμενο και σχετική ανάλυση στο Apostolos L. Pierris, Value and Knowledge, The Philosophy of Economy in Classical Antiquity, 2000, pp. 633-648.